

TAMAM MEHRABOVA

Filologiya üzrə fəlsəfə doktoru, dosent
mehrabovevat@gmail.com

AZƏRBAYCAN HIDRONİMLƏRİ

Açar sözlər: Azərbaycan dili, onomastika, hidronim

Ключевые слова: Азербайджанский язык, ономастика, гидронимы

Key words: Azerbaijan onomastiks, onomalogy, hydronyms

Müasir Azərbaycan dilinin onomastik sistemi içərisində hidronimlər – böyük və kiçik su obyektlərinə verilən xüsusi adlar, özünəməxsus yer tutur. İndiyədək Azərbaycan dilçiliyi sahəsində hidronimlər toponimlərdən sonra ən çox maraq doğuran dil faktları olmuşdur. Azərbaycan dilçiliyində Ə.Dəmirçizadə, A.Axundov, K.Əliyev, A.Qurbanov, Q.İbrahimov, Ç.Mirzəzadə, S.Vəliyev, L.Quliyeva, Q.Qeybullayev, N.Əsgərov, N.Məmmədov, R.Ağayeva, K.Mikayılov, V.İsrafilov və b. bu sahədə müəyyən araşdırmalar aparmışlar.

Bu araşdırmalar nəzərə alınmazsa, Azərbaycan hidronimləri sistem şəklində indiyədək geniş və hərtərəfli tədqiqat mövzusu olmamışdır. Dilin leksikasının xüsusi sahəsi kimi hidronimlərin tədqiqinin zəruriliyi də bununla izah olunur.

Azərbaycan dili qədim və zəngin hidronimik leksikaya malikdir. Müşahidələr sübut edir ki, təbii su obyektlərinin adları daha uzaq keçmişdə formalaşmışdır. Bu da insanların həyat tərzini və təbii şəraitlə əlaqədardır. Lakin süni su obyektlərinin, o cümlədən kanal, arx və sair kimi obyektlərin adlandırılma tarixi bir o qədər də uzaq zamanla bağlı deyildir. Məsələn, Mingəçevir dənizi, Ağstafaçay dəryaçası, Samur - Dəvəçi kanalı, Arpaçay dəryaçası və s.

Azərbaycan hidronimləri yalnız Azərbaycan ərazisində deyil, Ermənistan, Gürcüstan, Dağıstan və Cənubi Azərbaycan ərazisində də mövcuddur. Məsələn, Gürcüstanda çay adları — Alget//Əlyət çayı, Bənövşə çayı, Təpəçay çayı, Xram çayı//Ehram çayı (Borçalı); Qanlı çay, Qara çay, Xram çayı, Hüseyn çay (Baş-keçid); arx adları - Abdaloğlu arxı, Baş arx, Qara arx, Qanıрма arxı, Təzə arx, Yekə arx, Göycəli arxı, Ləmbəki arxı, Sultan arxı, Təzə arx, Xan arxı (Borçalı); bulaq adları - Vəznəli bulaq, Qırmızı bulaq, Qırx bulaq, Daş bulaq, Göy bulaq, Noyça bulaq, Sarı bulaq, Kür bulaq (Başkeçid); Afli bulaq, Vələsti/Vələsli bulaq, Qara bulaq, Qaral bulaq, Erməni bulağı, Yanunlu bulağı, Kora bulağı, Neydəre bulağı, Noylu bulaq, Mərsə bulağı, Omar bulağı, Sarı bulaq, Soyuq bulaq, Sozlü bulaq, Söyüdlü bulaq, Hələmlərin bulağı, Çaxırlı bulaq (Borçalı); göl adları -

Armudlu gölü, Qanlı göl, Sülühlü göl, Dibsiz göl, Quzu gölü, At gölü, Keçi gölü, Göy göl, Camış gölü, Sarı göl (Başkeçid) və s.; Ermənistanda çay adları - Əyri çay, Orta çay (Kalinino); Arpaçay, Yarpızlı çay (Ağababa); bulaq adları - Həsım bəy bulağı, Göy bulaq, Quş bulağı, Əhməd bulağı, Ağ bulaq, San bulaq, Qarağac bulağı (Gorus); Ayrınlı bulaq, Lilparlı bulaq, Xallı bulaq, Qurtlu bulaq (Ağbaba); Əlimərdarı bulağı, Qoşa bulaq, Südlü bulaq, İki gözlü bulaq, Yeddi novlu bulaq (Sisyan); Güllü bulaq, Sarı bulaq, Soyuq bulaq, Sümüklü bulaq, Nazlı bulağı, Qurdlu bulaq, Kor bulaq (Kalinino); Çömçə bulağı, İbiş çeşməsi, Tülkü bulağı, Əzzalı çeşməsi (Qafan); Qoşa bulaq, Qara bulaq, Cüyür bulağı, Gülsüm bulağı, Səlidin bulağı, Qədimin bulağı (Gümrü); göl adları -Qazan göl, Maral göl, Siyəcələr gölü (Qafan) və s.

Su obyektlərinin özlərinin növ etibarilə müxtəlifliyi, bu obyektlərin həm təbii xüsusiyyətlərinə və həm də əhalinin təsərrüfat həyatında roluna və mövqeyinə görə müxtəlif yollarla adlandırılmış hidronimlərdə səciyyəvi cəhət təşkil edir. Ona görə də onları qruplaşdırmaq zəruri şərtidir.

Azərbaycan hidronimlərini müxtəlif leksik vahidlərin iştirakı baxımından bir neçə qrupa bölmək olar.

Antropohidronimlər. Şəxs adları - antroponimlər əsasında əmələ gəlmiş, su obyekti adlarına antropohidronimlər deyilir. Bulaq, göl, nohur, arx, kanal və s. kimi su obyektlərinin yaranmasında və kəşfində ilk təşəbbüsçü olan, fəal iştirak edən şəxslərin adları təbii olaraq hidronimə çevrilir. Məsələn, İsmayıl göl (Kəlbəcər); İsmayılbəy Qutqaşınlı gölü (Qəbələ); Mirzə gölü (İmişli); Mehman göl (Ağcabədi); Məcid gölü (İsmayilli); Vəkil bulağı (Tovuz); Yelin bulağı, Yelin bulağı, Şəkərxatun bulağı, Murad bulağı (Cəbrayıl); Camal bulağı (Füzuli); Əhmədin bulağı, Naib bulağı, Babək bulağı (Balakən); Cahangir bulağı (Qax), Şahkamal bulağı (Quba); Soltan bulağı (Oğuz); Avdal çayı (Daşkəsən), Ağaşirin çayı (Quba); Babaçay (Gədəbəy); Qasımali çayı (Balakən); Qaraxan çayı (Kəlbəcər); Qaramurad çayı (Şəmkir); Qara Süleyman çayı (Şəki); Murtuz çayı (Gədəbəy); Nəzər çay, Mahmudlu çayı (Oğuz), Comərd çayı (Kəlbəcər); Baba nohur, Bədir nohur, Qasım nohur (Abşeron) və s. Bu cür xüsusi adlarda “çay”, “göl”, “bulaq”, “arx”, “kanal”, “nohur” hidronimik termin kimi işlənir və tərkibcə ayrı yazılır.

Hidronimlərin o hissəsi antropohidronim adlandırılma bilər ki, həmin adları daşıyan obyektlər ya müəyyən bir şəxsə məxsus olsun (nohur, gölməçə, axmaz, qobu və s.), ya da onun əməyi ilə yaradılmış olsun (kanal, arx, quyu, bulaq).

Antropohidronimlərin birinci hissəsi isə su obyektlərinin, əsasən, bu və ya digər şəxsə məxsus torpaq sahəsində yerləşməsi ilə əlaqədar olaraq həmin şəxslərin adlarından yaranmış hidronimləri əhatə edir: İsmayıl göl (Kəlbəcər rayonu); Mirzə gölü (İmişli rayonu); Baba nohuru, Bədri nohur (Abşeron) və s.

Antropohidronimlərin ikinci hissəsi isə, deyildiyi kimi, müəyyən şəxslər tərəfindən yaradılmış (çəkilməmiş, qazılmış, çıxarılmış) su obyektlərinin (arx, kəhriz, bulaq və s.) adlarını əhatə edir. Kəhriz və bulaqlar əsas etibarilə dağlıq və dağətəyi rayonlarının kəndləri üçün xarakterik olduğuna görə bu hidronimlər də həmin ərazilərdə yayılmışdır. Respublikamızda həm içməli, həm də mineral bulaqların sayı külli miqdardadır və deməli, bu su mənbələrinin adları bəlkə də hidronimlərdə əksəriyyəti təşkil edir. Həm də hidronimlərin bu hissəsi əsas etibarilə antropohidronimlərdir: Yasin bulağı, Çələbi bulağı, Şəkərxatun bulağı, Əmişbaba bulağı, Murad bulağı (Cəbrayıl rayonu); Qəmər bulağı, Əhməd bulağı, Naib bulağı, Babək bulağı (Balakən rayonu); Baba bulağı, Novruz bulağı (Lerik rayonu); Ceyran bulağı, Əlyar bulağı, Mirhüseyn bulağı, Niyaz bulağı, Baxşəli bulağı, Reyhan bulağı (Yardımlı rayonu); Məşədi bulağı, Vəkil bulağı, Xan bulağı (Tovuz rayonu); Sona bulağı, Pəri bulağı (Laçın rayonu), Abbas bulağı (Daşkəsən rayonu), Güləndam bulağı (Quba rayonu) və s.

Lakin aran yerlərdə, keçmişdə əkinçilik, bağçılıq və bostançılığın inkişafı ilə əlaqədar olaraq kanallar, arxlar çəkilməmiş, quyular qazılmış və bunlar şəxs adları ilə adlandırılmışdır. Məsələn, Azərbaycanın Muğan düzündə yerləşən rayonların ərazisində qeyd olunmuş 166 arx adının 72-i şəxs adı ilə adlanır.

Qeyd edilməlidir ki, arxların şəxs adları ilə adlanması Gürcüstanda və Ermənistanda azərbaycanlıların yaşadığı rayonların hidronimləri üçün də xarakterikdir: Abdaloğlu arxı, Sultan arxı, Omar bulağı, Hətəmlər bulağı (Borçalı); Həşimbəy bulağı, Əhməd bulağı, Əlimərdan bulağı (Sisyan) və b.

Etnohidronimlər. Tayfa, qəbilə adları əsasında əmələ gəlmiş, su obyekti adlarına etnohidronimlər deyilir. Azərbaycan ərazisində geniş yayılmış tayfa və qəbilə adları toponimlərdə olduğu kimi, hidronimlərdə də öz izlərini saxlamışdır. Bunlar çay, göl və bulaq adlarında özünü daha çox göstərir. Məsələn, Bolqarçay (Biləsuvar); Alpançay (Quba); Bayandırçay (Laçın); Bəcirəvançay (Masallı); Bərgüşad çay (Qubadlı), Qullar çayı (Balakən); Qarqar çayı (Ağdam); Quşçu çayı (Qoşqarçayın qolu); Padardərə çayı, Tatar çayı (Cəbrayıl); Xələfli gölü, Qaravəlli gölü (İmişli); Hacılar gölü (Laçın); Qurd gölü (Sumqayıt); Yekəbaşlar gölü (Laçın); Masazır gölü (Bakı); Cindar gölü (Qazax); Gürcü gölü (Yardımlı); Çələbi bulağı, Türklər bulağı, Beşdəli bulağı (Lerik) və s.

Azərbaycan tarixən etnik cəhətdən müxtəlifliyi ilə fərqlənən ölkələrdən biri olmuşdur. Burada türkdilli tayfalar (alban, sak, qarqar, şamak, şirvan, peçeneq, gəncə, hun və b.) ilə yanaşı, qafqazdilli və irandilli tayfalar da yaşamışdır. İndi də Azərbaycanda qafqazdilli udin, ləzgi, avar, saxur, qızı, xınalıqlı, buduqlu və irandilli tatlar və talışlar məskundurlar. Şübhəsiz ki, bu etnik qrupların yaşadığı areallarda hidronimlərin müəyyən qismi onların öz dillərində yaranmış və indiyədək qalmışdır. Deməli, Azərbaycan

hidronimləri obyektiv surətdə dil mənsubiyyətinə görə üç qismə ayrılır: türkdilli (Azərbaycan), qafqazdilli və irandilli hidronimlər. Türkdilli mənşəli hidronimlər böyük əksəriyyət təşkil edir. Ona görə də burada əvvəlcə bu dilə aid hidronimlər, daha sonra digər dillərə J aid hidronimlər haqqında məlumat veriləcəkdir.

Azərbaycan ərazisində etnohidronimlərin əksəriyyətinin adı qədim türk tayfalarının (bulqar, suvar, xəhər, qıpçaq və s.) adı ilə bağlıdır. Belə etnohidronimlərdən bir neçəsini nəzərdən keçirək.

Laçın çayı Qarqara qovuşan Xəlfəli çayının bir qoludur. Rəşidəddinin yazdığına görə oğazların 24 on qolundan biri cürə alçın olmuşdur. Laçın tayfası XIII əsrin əvvəllərində Türkmənistanın cənubunda yaşayırdı. Monqolların basqını zamanı onların bir hissəsi Azərbaycana qaçmışdır. İndi Şuşada Laçınlar adlı oba, Kəlbəcərdə eyni adlı kənd vardır. Laçın rayon mərkəzinin adı da laçın tayfası ilə bağlıdır. Laçınların bir hissəsi isə Hindistanda sığınacaq tapmışdır. Böyük Hindistan şairi Əmir Xosrov Dəhləvi də həmin nəsiləndir.

Sona çayının adı eradan əvvəl I əsr və yeni eranın I əsrinin yazılı abidələrində çəkilir. Latındilli mənbələrdə bu söz Sona formasındadır. Ancaq qeyd etmək lazımdır ki, son yüzilliklərə aid mənbələrin heç birində bu sözə Soona şəklində rast gəlinmir. Maraqlıdır ki, bu ad Şimali Qafqazda, Dağıstan və Azərbaycanda Sona şəklindədir. Sona qu quşunun bir növü kimi türkdilli xalqlar arasında onqan olmuşdur. Türkmənistanda bu tayfa sonaçı adlanır.

Çincan çayı da çinçar türk tayfasının adından götürülmüşdür. Dəvəçiçay, Qaşqay da qədim türkdilli tayfa adlarından yaradılmış etnohidronimlərdir.

Qeyd edilməlidir ki, etnohidronimlər əsas etibarilə dəniz və çay adlarını əhatə edir və müxtəlif tarixi dövrlərdə Azərbaycan ərazisində yaşamış, sonralar xalqımızın etnogenezində iştirak etdiyinə, qaynayıb-qarışmış olduğuna görə etnik özünəməxsusluğunu itirmiş tayfaların adlarının və yaşadığı arealların müəyyənləşdirilməsində əvəzedilməz mənbə olaraq qalır. Tarixi yazılı mənbələrdə adları çəkilməmiş (qeyd olunmamış) bir sıra türk tayfalarının adları yalnız bəzi hidronimlərdə daşlaşıb qalmışdır. Məsələn, Azərbaycan ərazisində Tərtərçay VII əsrdən, Samurçay IX əsrdən, Qarqarçay XIII əsrdən, Albançay IX əsrdən, Əyriçay X əsrdən və s. məlumdur. Əlbəttə, mənbələrdə müəyyən tarixi hadisələrlə əlaqədar olaraq həmin çayların adlarının çəkilməsi heç də həmin çayların məhz həmin vaxtlarda adlanması demək deyildir. Bu hidronimlər göstərir ki, tərtər, qarqar, samur, alban tayfaları, yaxud həmin tayfaların müəyyən hissələri bizə məlum olmayan qədim zamanlardan həmin çayların hövzələrində yaşamışlar. Lakin qədim və erkən orta əsrlərə aid yerli mənbələrimizin yoxluğu üzündən biz həmin çayların nə vaxtdan orada yaşamış tayfaların adları ilə adlanmasını bilmirik. Ona görə də etnonimik hidronimlər yalnız aşağıdakı məlumatı bizə çatdırırlar: əvvəlcə, həmin tayfalar Azərbaycanın məhz bu çayların axdığı

rayonlarda da yaşamışlar; ikincisi, bu tayfalar məhz çox qədim vaxtlardan (qaynayıb-qarışaraq öz etnik adlarını itirdikləri vaxtlardan) qabaq yaşamışlar. Çünki hazırda biz azərbaycanlıların hansı hissələrinin bu tayfaların sonrakı nəsiləri olduğunu bilmirik. Əgər Azərbaycan xalqının təşəkkülü, müasir tədqiqatlarda ehtimal edildiyi kimi, VII-X əsrlərdə baş vermişsə, deməli, həmin tayfalar da məhz göstərilən əsrlərə qədər buralarda məskun idilər. Üçüncüsü, həmin çayların sahillərində başqa tayfaların yaşaması da mümkündür, lakin adlarını həmin çaylara vermiş tayfalar çoxluq təşkil etmişdir.

Bu baxımdan etnohidronimlər yaranma dövrlərinə görə təxmini olaraq iki yerə ayrılı bilər:

1) Qədim və orta əsrlərdə yaranmış etnohidronimlər: Tərtərçay, Albatiçay, Qarqarçay, Şəkiçay, Bolqarçay, Qavartu çay, Samurçay, Tubaçay, Tuqçay və b.

2) Orta əsrlərdə - oğuz və monqol-türk tayfalarının adlarını əks etdirən hidronimlər: Bayandurçay, Qıpçaqçay, Qusarçay, Çaundurçay, Padarçay, Yayıçay, Sumqayıtçay, Küngütçay, Əlcigançay, Çigilçay, Bucaqçay, Görançay, Bazarçay və b.

Etnohidronimlərin bir qismi yerli nəsil və tayfa adlarını əks etdirir: Qaravəlli gölü (İmişli rayonu), Quşçu çayı (Qoşqarçayın qolu), Qurdgöl (Sumqayıt), Şacılar gölü (Laçın), Türklər bulağı (Lerik) və s.

Deyənlərdən görünür ki, etnohidronimlər xalqımızın tarixi və dili üçün qiymətli faktları özlərində saxlamışlar. Düzgün onomastik tədqiqat metodları əsasında bu qrup hidronimlər tədqiq edildikdə qiymətli mənbə səviyyəsində dururlar.

Şübhəsiz, respublikamızda, Ermənistanda, Gürcüstanda, Dağıstanda, Cənubi Azərbaycanda və başqa regionlarda rast gəlinən Azərbaycan dili mənşəli hidronimlərin tam toplanması və araşdırılması nəticəsində yeni-yeni tayfa, qəbilə adları aşkar oluna bilər.

Topohidronimlər. Xüsusi yer adları əsasında əmələ gəlmiş su obyektinə adlarına topohidronimlər deyilir.

Belə ki, müəyyən bir kəndin, qəsəbənin ətrafında əmələ gəlmiş su obyektinin adı çox zaman həmin kəndin, qəsəbənin adı ilə adlandırılmışdır. Məsələn, Ağstafaçay, Astəira çayı, Minkənd çayı (Laçın), Ağdaşsu, Quba çayı, Qoşqırçay (Daşkəsən), Dəvəçi çayı, Lənkəran çayı, Murovçay, Murquzçayı, Hacıqabul gölü, Xələfli çala gölü (İmişli), Lökbatan gölü, Binəqədi gölü, Eyvazallar gölü, Kəpəztəpə göl (Laçın), Qala gölü, Talıstan gölü (İsmayilli), Masazır gölü (Abşeron rayonu) və s.

Bu tipli hidronimlər çoxlu rayon, kənd, qəsəbə, məhəllə, dağ, dərə, təpə və s. yer adını özündə əks etdirir.

Onomastik ədəbiyyatda bu qrup hidronimlər oykonimik hidronimlər də adlanır. Hidronimlərin bu qrupuna aid edilən adların spesifik cəhəti - onların yaşayış məntəqə adlarından sonra yaranmasıdır. Məsələn, indiki Gəncəçay daha qədimdə Daruran, Lənkərançay Vərəzərud, Qudyalçay Qubaçay adlanması məlumdur.

Ona görə də diqqətlə nəzərdən keçirdikdə aydın olur ki, topohidronimlər mənşəcə iki yerə ayrılmalıdır: oykonimdən əvvəl mövcud olmuş topohidronimlər və oykonimdən sonra əmələ gəlmiş topohidronimlər. Bundan asılı olaraq topohidronimlərdə iki cəhət üzə çıxır, əvvələn, topohidronim oykonimdən əvvəl başqa cür adlandırılmışdır və deməli, belə topohidronimlərin ömrü həmin oykonimlərin ömrü qədər olur, ikincisi, müəyyən bir çay müxtəlif adlarla, həmin yaşayış məntəqələrinin adları ilə adlanır.

Qeyd edilməlidir ki, oykonimlərlə eynilik təşkil edən hidronimlərin hansının ilkin olduğunu təyin etmək müəyyən etimoloji tədqiqat tələb edir. Məsələn, Avapgil kəndi - Avcıkil min bulcağı (Şamaxı rayonu), Ağzıbirçala kəndi - Ağzıbirçala gölü (Dəvəçi rayonu), Ağstafa şəhəri - Ağstafa çayı, Ağsu şəhəri - Ağsu çayı, Ağçav kəndi - Ağçay (Qax rayonu), Ala göllər kəndi - Ala göllər gölü (Laçın rayonu), Alpout kəndi - Alpout çayı, Arısu kəndi - Arısu çayı (Gədəbəy rayonu), Badamlı qəsəbəsi - Badamlı min bulağı (Şahbuz rayonu), Başkənd kəndi - Başkənd min bulağı (Culfa rayonu), Bilov kəndi - Bilov min bulağı (Ordubad rayonu), Boladi kəndi - Boladi çayı (Lənkəran rayonu), Bum kəndi - Bum min bulağı çayı (Qəbələ rayonu), Bucaq kəndi - Bucaq çayı (Oğuz rayonu), Varna kəndi - Varna min bulağı çayı (İsmayilli rayonu), Oğuz qəsəbəsi - Oğuz çayı (Oğuz rayonu), Vənənd kəndi - Vənənd çayı (Ordubad rayonu), Qazançı kəndi - Qazançı min bulağı (Culfa rayonu), Qalacıq kəndi - Qalacıq çayı (İsmayilli rayonu), Qozbulaq kəndi - Qozbulaq bulağı (Şəki rayonu), Qusarçay kəndi - Qusarçay (Xaçmaz rayonu), Daşağıl kəndi - Daşağıl çayı (Oğuz rayonu), Zamanlı kəndi - Zamanlı min bulağı (Gədəbəy rayonu), Zığ kəndi - Zığ gölü (Abşeron), Sabunçu kəndi - Sabunçu min bulağı (Abşeron), Turşsu qəsəbəsi - Türşsu min bulağı (Şuşa rayonu), Xaçbulaq kəndi - Xaçbulaq çayı (Daşkəsən rayonu) vob.

Aydındır ki, bu topohidronimlərdə Avagil, Ağzıbirçala, Ağstafa, Ağsu, Ağçay, Alagöllər, Badamlı, Bilov, Qusarçay, Zığ, İstisu, Turşsu, Xaçbulaq ilkindir, birincidir, başqa sözlə, bu topohidronimlər oykonimlərdən əvvəl mövcud olmuş yaşayış məntəqələri bu hidronimlərin adını qəbul etmişdir. Bu həmin hidronimlərin etimoloji tədqiqat vaxtı su obyektinin mənbələrinin adlarını əks etdirməsindən aydın olur. Halbuki həmin misallarda Alpout, Baskənd, Daskəsən, Zamanlı, Sabunçu və s. ilkindir və bu oykonimlərlə eyniyyət təşkil edən topohidronimlər törəmədir, başqa sözlə, onlar yaşayış məskənlərinin adlarını qəbul etmişlər.

Zoohidronimlər. Heyvan və quş adları əsasında əmələ gəlmiş su obyekt adlarına zoohidronimlər deyilir. Azərbaycan dilinin onomastik leksikasında heyvan və quş adlarını başqa qrup xüsusi adların tərkibində işlənməsi geniş yayılmış dil hadisəsidir. Biz buna toponimlərdə, antroponimlərdə, kosmonimlərdə, etnonimlərdə daha çox rast gəlirik. Eynilə həmin dil hadisəsi hidronimlərdə də öz əksini tapmışdır. Respublikamızda və ondan kənarda rast gəlinən hidronimlərdə buna dair çoxlu faktlarla qarşılaşmaq olur. Məsələn, Alısa çay (Lənkəran), Arıqıranı çay (Gədəbəy), Qabanlı çayı (Masallı), Qurbanalı çay (Kəlbəcər), Qatır çay, Qurd qobusu çayı (Kürdəmir), Quzğunluq çaylaq çayı (Cəbrayıl), Dəvəbatan çayı (İsmayıl), Ərzigüş çayı (Dəvəçi), Maral- göl (Xanlar), Zəligöl (Qarabağ), At gölü, Dəvə- görünməz göl, Camışbatan göl (İmişli), Keçibatan göl, Torağay çayqara göl (Kəlbəcər), Qoyunba- tan göl, Ceyranbatan göl (Abşeron), Qaratoyuq bulağı (Şəki), Quş bulağı (Lerik), Ceyran bulağı (Yardımlı), Buzov bulağı (Laçın) və s. Verdiyimiz nümunələrdən göründüyü kimi, hidronimlər ümumi zoonimlər əsasında əmələ gəlir, həm də hidronimlər özlərinə müəyyən hadisələrin izlərini mühafizə edib saxlayır. Məsələn, Ceyranbatan, Qoyunbatan, Arıqıran, Dəvəbatan, Camışbatan, Keçibatan və s. hidronimlərin mənasından aydın olur ki, həmin su obyektlərində heyvanların tələfatı ilə əlaqədar hadisələr baş vermişdir. Sonralar yerli sakinlər həmin çay, göl adlarını baş verən hadisəyə uyğun adlandırmışlar. Şübhəsiz, bunlar dil hadisəsi kimi tədqiqatdan kənarda qalmamalıdır.

Digər qrup hidronimlər. Yuxarıda hidronimləri konkret olaraq müəyyən adlarla qruplaşdırdıq. Lakin Azərbaycan hidronimlərinin çox böyük hissəsi qruplardan kənarda qalır. Bunlar tərkib etibarilə olduqca müxtəlifdir. Məsələn, Əyri göl (Kəlbəcər), Qızılboğaz göl (Laçın), Gilli göl (İmişli), Külək göl (Qəbələ), Gəlinqaya göl (Kəlbəcər), Çala göl (Sabirabad), Tufangöl (Qəbələ), Qara göl (Xanlar, İsmayıl, Laçın), Qumyataq göl (Abşeron), Qızıl nohur, Kəkil nohur, Zigil nohur (Şamaxı), Kükürd bulaq, Qoşa bulaq, Kəhriz bulaq, Kötük bulaq, Daş bulaq (Cəlilabad), Cökəli bulaq, Ağ bulaq, Həkim bulağı, Turşsu bulağı, Xan bulağı (Tovuz), Kor bulaq, Şır-şır bulağı, Ulu bulaq, Çay bulağı (Füzuli), Kirənc bulağı, Sərin bulaq, İyli bulaq, Axar bulaq (Balakən), Yeddi bulaq, Beş bulaq, Qızlarbulağı, Fındıqlı bulaq, Qayıtmaz bulağı, Qaynatma bulağı (Qax), Qırxbulaq, İsitmə bulaq, Duzlu bulaq, Alçalı bulaq, Söyüdlü bulaq, Qamışlı bulaq, Yarpız bulaq, Pir bulağı, Ayran bulağı, Südlü bulaq, Dəmirçi bulaq (Şəki) və s.

Göründüyü kimi, bu hidronimlərin birinci tərəfi semantik cəhətdən çox müxtəlif söz qruplarını əhatə edir. Gələcəkdə Azərbaycan hidronimlərinin tam halda toplanması və onların məna qruplarının daha dəqiq müəyyənləşdirilməsi vacib məsələlərdəndir. Ancaq bu zaman hidronimlərin

yanarmanın qanunauyğunluqları barədə daha dəqiq və ətraflı fikir söyləmək olar. Bundan başqa, hidronimlər özü də onomastik leksikanın zənginləşməsində fəal iştirak edir. Belə ki, hidronimlərdən çoxlu yer, şəxs, ləqəb, təxəllüs və s. törəyir. Bu hadisə təkcə Azərbaycan dilində deyil, rus dilində və başqa dillərdə də baş verir.

Su obyektlərinə ad verilməsi, başqa sözlə, hidronimlərin yaranması müxtəlif tarixi dövrlərin məhsuludur. Əhalinin maddi həyat şəraiti ilə əlaqədar olaraq su obyektləri axınlarının xüsusiyyətlərinə, suların dad və iyinə, rəng çalarlarına, müəyyən bitki və heyvanat aləmi ilə təmasda olmasına görə müxtəlif cür adlanmış, hidronimlərin müxtəlifliyi də bununla izah olunur.

Ədəbiyyat

1. A.Qurbanov. Azərbaycan dilinin onomalogiyası. B., 1986, 595 səh.
2. N.Əsgərov. Azərbaycan hidronimləri. B., 2002, 147 səh.
3. N.Əsgərov. Areal türk onomastik vahidlərinin linqvistik xüsusiyyətləri. B., 2005, 485 səh.
4. V.İsrafilov. Azərbaycan oronim və hidronimlərinin Gürcüstan arealı. B., 1999, 99 səh.
5. A.Hacıyev. Azərbaycan dilinin onomastik sistemi. B., 1990, 101 səh.

T.Мехрабова

Азербайджанские гидронимы

Резюме

Азербайджанский язык обладает древней и богатой гидронимической лексикой. Это связано с образом жизни и природными условиями проживания людей. Азербайджанские гидронимы встречаются не только на территории Азербайджанской Республики. Видовое разнообразие водных объектов, их наименование разными путями, как по природным особенностям, так и по их роли и позиции в хозяйственной жизни населения составляют характерную особенность гидронимов.

Статья посвящена гидронимам, составляющим часть азербайджанской ономастики. Здесь речь идет о лексико-семантических ГРУППАХ азербайджанских гидронимов, в том числе, об антропогидронимах, этногидронимах и гидронимах другой группы. Гидронимы принимают активное участие в обогащении ономастической лексики.

Наименование водных объектов, создание гидронимов продукт разных исторических эпох. По этой причине, их исследование является одним из важных вопросов, стоящих перед ономологией.

T.Mehrabova

Azerbaijan hydronyms

Summary

The Azerbaijan language has ancient and rich hydronymic lexicon. It is related to the lifestyle and natural conditions of the people of Azerbaijan. Hydronyms are not only in the Azerbaijan area. The variety of water objects, natural properties of these objects and their role and position in the economic life of the population which are named in different ways organize a characteristic feature. The article is devoted to the hydronyms organizing the one part of Azerbaijani onomastics.

Here the lexical-semantic groups of Azerbaijan hydronyms, including toponyms, ethnohydronyms groups hydronyms are mentioned. Hydronyms are actively involved in the enrichment of onomastic lexicon. Naming water objects, the creating of various hydronyms is the result of various historical periods for this reason their involvement in research is a matter of onomatology.

Rəyçi: Kamil Bəşirov

Filologiya elmləri doktoru, professor